

การประเมินศักยภาพการพัฒนาของจังหวัดแพร่

An Evaluation of Development Potential of Phrae Province

นงนุช อังยุรีกุล* ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ณิธิชา ธรรมธนากุล ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สุวพร ผาสุก ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การศึกษานี้ประเมินความสามารถหลักและกำหนดตำแหน่งยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด โดยใช้ข้อมูลทุติยภูมิ วิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัด วิเคราะห์แนวโน้มหาค่า LQ และสร้าง BCG matrix และใช้ข้อมูลปฐมภูมิจากการสัมภาษณ์ตัวอย่าง 406 ราย เพื่อวิเคราะห์แบบจำลอง TERMS วิเคราะห์ SWOT แบบจำลอง five forces แบบจำลอง general electric และ TOWS matrix ตลอดจนประเมินศักยภาพของทุน 5 ด้าน คือ ทุนทางธรรมชาติ เศรษฐกิจ มนุษย์ สังคม และการเงิน ทั้งนี้พบว่า จังหวัดแพร่มีศักยภาพในทุกสาขา แต่ควรมีการลงทุนเพิ่มเพื่อขยายโอกาสและความสามารถในการแข่งขันเชิงธุรกิจ และควรเริ่มเตรียมการศึกษาทางเลือกและความเป็นไปได้ในการพัฒนาศักยภาพบนความสามารถหลักหากมีแนวคิดที่จะพัฒนาจังหวัดเป็นเมืองบริวารของกลุ่มล้านนา เพื่อเป็นศูนย์ขนส่งสินค้าสู่ประตูการค้า

คำสำคัญ: การวิเคราะห์ความสามารถหลัก จังหวัดแพร่

This study evaluates the core competency and suggests a strategy position for the development in Phrae province. The study uses secondary data to analyze factors effecting Phrae's gross provincial product (GPP). The analytical methods include trend analysis, latent quotient method (LQ) and Boston consulting group (BCG) matrix. The primary data was obtained from the interview of 406 samples. The data was used for the analysis of TERMS model, SWOT analysis, five forces model, general electric model, TOWS matrix, and the potential evaluation of the natural, economic, human, social, and financial capitals. It is found that Phrae province has the development potential in all sectors, but requires more investment in order to increase the opportunities and its competitiveness in business. A feasibility study is suggested of alternatives and development potential based on the

* Corresponding author: Nongnuch Angyurekul Department of Agricultural and Resource Economics, Faculty of Economics, Kasetsart University, Jatujak, Bangkok, Thailand, 10900. Tel: (+66)02 9428649 to 51, Fax: (+66)02 9428047, E-mail: nongsoraj@yahoo.com

provincial core competency, if the province plans to become a transportation center and gateway of Lanna (the cluster of provinces in the upper north of Thailand).

Keywords: core competency analysis, Phrae province

บทนำ

จังหวัดแพร่มีพื้นฐานศักยภาพที่ดีด้านทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิศาสตร์ และภูมิประเทศ ทั้งยังมีศิลปวัฒนธรรม ประเพณีอันเก่าแก่และมีจุดแข็งที่สามารถพัฒนาให้เป็นยุทธศาสตร์การแข่งขันภายใต้ระบบการค้าเสรีได้ จังหวัดนี้เป็นหนึ่งในกลุ่มจังหวัดล้านนา ประกอบด้วย เชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ลำพูน พะเยา แพร่ น่าน และ แม่ฮ่องสอน ที่ได้มีการดำเนินโครงการพัฒนาการศึกษาที่มีเป้าหมายสัมพันธ์กับการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศ โดยคำนึงถึงปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงศักยภาพในการแข่งขัน จึงได้มีการวิจัยพื้นฐานเพื่อให้ทราบถึงความสามารถหลักของจังหวัด และการกำหนดตำแหน่งยุทธศาสตร์ของจังหวัดบนความสามารถหลักนั้น (นนุช อังยุริกุล, นิธิชา ธรรมธานกุล, และ สุวพร ผาสุก, 2549) ผลจากการวิจัยจะสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานการวิจัยเพื่อกำหนดยุทธศาสตร์รายอุตสาหกรรมที่มีศักยภาพการแข่งขันต่อไป และจะเป็นแนวทางในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของผลงานวิจัยพื้นฐานดังกล่าว นำเสนอการประเมินศักยภาพการพัฒนาของจังหวัดแพร่ เพื่อนำไปใช้กำหนดตำแหน่งยุทธศาสตร์บนความสามารถหลักของจังหวัด ซึ่งวิเคราะห์จากศักยภาพของตำแหน่งที่ตั้งจังหวัด การบริหารส่วนราชการของจังหวัด และศักยภาพด้านเศรษฐกิจของจังหวัด การศึกษาเศรษฐกิจยังแบ่งเป็นภาพเศรษฐกิจโดยรวมของจังหวัดแพร่ และวิเคราะห์รายสาขา ได้แก่ สาขาเกษตรกรรม ป่าไม้ (ไม้สัก) อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และการท่องเที่ยว ในที่นี้ยังให้ความสนใจวิเคราะห์ครอบคลุมทุน 5 ด้านของจังหวัด ได้แก่ ทุนทางธรรมชาติ เศรษฐกิจ สังคม มนุษย์ และการเงิน

รายละเอียดการนำเสนอเริ่มด้วย แนวคิดและเครื่องมือวิเคราะห์ วิธีการศึกษา ผลการศึกษาซึ่งประกอบด้วยศักยภาพเศรษฐกิจโดยภาพรวมของจังหวัด สาขาเกษตรกรรม สาขาททรัพยากรป่าไม้ สาขาอุตสาหกรรม สาขาพาณิชยกรรม สาขารัฐกิจการท่องเที่ยว และด้านทุน พร้อมสรุปและข้อเสนอแนะ ตามลำดับ

แนวคิดและเครื่องมือวิเคราะห์

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ อาศัยแนวคิดและเครื่องมือการวิเคราะห์หลายอย่างประกอบกัน ดังนี้ หนึ่ง แนวคิดเรื่องทุนในทางเศรษฐศาสตร์ “ทุน” ถือเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ ภายใต้เงื่อนไขที่ได้รับจากกลไกต่างๆ เช่น กฎระเบียบ กฎหมาย เงื่อนไขทางสังคม การศึกษา การฝึกอบรม ฯลฯ จึงต้องมีการพิจารณาการใช้ทุนให้เกิดประสิทธิผล ทุนแบ่งออกเป็น 5 ประเภทซึ่งดำเนินงานอย่างมีความสัมพันธ์กัน คือ 1) ทุนทางธรรมชาติ ให้มีความยั่งยืนในทรัพยากรธรรมชาติ โดยพิจารณาเกี่ยวกับสถานที่ตั้งที่มีผลต่อการค้า สภาพดิน สภาพแหล่งน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ ทรัพยากรป่าไม้ เป็นต้น 2) ทุนทางเศรษฐกิจ ให้มีการลงทุนที่เหมาะสมกับ

อัตราหรือกับสิ่งแวดล้อม หรือการใช้ทรัพยากรที่เหมาะสม โดยไม่ดำเนินกิจกรรมที่ใหญ่เกินความสามารถ 3) ทูทางสังคม ให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจต่อชุมชนจากการมีความสามัคคี ความร่วมมือร่วมใจ ความเข้มแข็งในวัฒนธรรม และประเพณีชุมชน การรวมกลุ่มในการนำความรู้ ความคิด และทรัพยากรที่มีอยู่ มาสร้างความเจริญก้าวหน้าของชุมชน 4) ทูมนุษย์ ให้เกิดการพัฒนาคนเป็นผู้มีพฤติกรรม ทัศนคติ ภูมิปัญญา และความสามารถในการบริหารจัดการของผู้ประกอบการอย่างรู้เลือกและค่อยเป็นค่อยไป โดยมีรากฐานที่เข้มแข็งอย่างแท้จริง และ 5) ทูทางการเงิน ให้เกิดการพัฒนาเพื่อเพิ่มประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เป็นตัวเงินที่ลงทุนโดยภาครัฐและภาคเอกชน

สอง การวิเคราะห์ศักยภาพรายสาขาเศรษฐกิจด้วยวิธี latent quotient (LQ)¹ ในที่นี้ เป็นสัดส่วนของผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดแพร่ (gross province product, GPP) ในสาขาที่ศึกษาต่อ GPP รวมทุกสาขาของ จังหวัดแพร่ หารด้วยสัดส่วน GPP รวมของกลุ่มล้าในสาขานั้นต่อ GPP รวมของกลุ่มล้าในทุกสาขา ถ้าผลลัพธ์มีค่ามากกว่า 1.0 แสดงว่าสาขานั้นมีศักยภาพการพัฒนาในปัจจุบัน และมีศักยภาพสูงที่จะพัฒนา ในอนาคต

สาม การวิเคราะห์ความยั่งยืนตามแบบจำลอง TERMS เพื่อศึกษาความสามารถที่จะพึ่งตนเอง (self reliance) ใน 5 ด้าน คือ เทคโนโลยี (T) เศรษฐกิจ (E) ทรัพยากรธรรมชาติ (R) จิตสำนึก (M) และ ทางสังคม (S) แนวคิดการพึ่งตนเองพัฒนาขึ้นตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดย ความสามารถที่ชุมชนพึ่งตนเองจากผู้ประกอบในสาขาอาชีพต่างๆ ได้เป็นระดับคะแนนซึ่งนำมาจัดชั้น ได้ดังนี้ คะแนน 75.00 – 100.00 จัดว่าอยู่ในระดับดี คะแนน 50.00 – 74.99 ระดับปานกลาง คะแนน 25.00 – 49.99 ระดับที่มีปัญหา และ คะแนน 0.00 – 24.99 ระดับวิกฤต

สี่ การวิเคราะห์ความเข้มแข็งและโอกาสในการประกอบอาชีพ ด้วยวิธี SWOT ซึ่งย่อมาจาก “strengths” (จุดแข็ง) “weaknesses” (จุดอ่อน) “opportunities” (โอกาส) และ “threats” (อุปสรรค) วิเคราะห์หาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของธุรกิจ โดยพิจารณาจากค่าถ่วงน้ำหนักของแต่ละปัจจัย นำค่าถ่วงน้ำหนักดังกล่าว มาคูณกับค่าคะแนนของปัจจัยนั้น นำผลลัพธ์ที่ได้มาจัดว่าอยู่ในชั้นคะแนนระดับใด² ซึ่งผลการวิเคราะห์ สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกจะนำมาประเมินด้วยวิธี TOWS matrix เพื่อนำไปเป็นแนวคิดในการ วางแผนยุทธศาสตร์ว่าจะต้องทำอย่างไรต่อไปจากสถานการณ์ของจุดแข็งและจุดอ่อนที่ธุรกิจนั้นๆ มีอยู่ และ จากโอกาสและอุปสรรคที่มีผลกระทบต่อธุรกิจนั้นๆ

ห้า การวิเคราะห์สภาพการแข่งขันตามแบบจำลอง five forces (Philip, 2003) ซึ่งพิจารณาปัจจัย 5 ด้าน ได้แก่ 1) สภาพการแข่งขันภายในอุตสาหกรรม 2) ข้อจำกัดในการเข้าสู่อุตสาหกรรมของคู่แข่งรายใหม่ 3) อำนาจต่อรองของลูกค้า 4) อำนาจต่อรองของผู้จัดหาวัตถุดิบ และ 5) สินค้าทดแทน ในการวิเคราะห์จะนำ

¹ ที่มาแนวคิดของ LQ ดูได้จาก มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2542)

² ช่วงคะแนน 1.00-1.99 ถือว่าอยู่ในระดับต่ำ คะแนน 2.00-2.99 ถือว่าอยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ คะแนน 3.00-3.99 ถือว่าอยู่ใน ระดับค่อนข้างดี และ คะแนน 4.00-5.00 ถือว่าอยู่ในระดับดี

คะแนนถ่วงน้ำหนักของการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกมาพิจารณาร่วมกับคะแนนถ่วงน้ำหนักของการวิเคราะห์สภาพการแข่งขัน เพื่อหาค่าคะแนนถ่วงน้ำหนักที่แสดงถึงระดับความน่าสนใจของตลาด (market attractiveness) และนำคะแนนความน่าสนใจของตลาดนี้มาพิจารณาร่วมกับค่าคะแนนของความเข้มแข็งของธุรกิจ (business strength) แล้วนำมาอ่านผลโดยใช้แนวคิด market attractiveness-competitive-position portfolio classification and strategy model หรือเรียกว่า general electric model เพื่ออธิบายแนวทางการกำหนดทิศทางให้กับแผนยุทธศาสตร์ (ภาพที่ 1)

		ความเข้มแข็งของธุรกิจ (business strength)		
		สูง (high)	ปานกลาง (medium)	ต่ำ (low)
ความน่าสนใจของตลาด (market attractive)	สูง (high)	ปกป้องตำแหน่ง (protect position) ลงทุนเพิ่มเพื่อสร้างความเติบโตในอัตราที่สูงสุดและคงความเข้มแข็งไว้	ลงทุนเพื่อสร้างต่อ (Invest to build) ท้าทายเพื่อขึ้นสู่ความเป็นผู้นำ เลือกทำในสิ่งที่ตนเป็นจุดแข็ง และสิ่งใดที่เป็นจุดอ่อนต้องทำให้เข้มแข็งขึ้น	สร้างอย่างรู้จักเลือก (build selectively) สร้างความเชี่ยวชาญบนจุดแข็งที่มีข้อจำกัด หาคะแนนที่จะกำจัดจุดอ่อน และยกเลิกกิจกรรมที่พบว่าเติบโตได้อย่างไม่ยั่งยืน
	ปานกลาง (medium)	สร้างอย่างรู้จักเลือก (build selectively) ทุ่มการลงทุนในตลาดที่มีความน่าสนใจมากที่สุด สร้างความสามารถในการตอบโต้การแข่งขัน และเน้นการสร้างความสามารถในการทำกำไรโดยการเพิ่มผลผลิตภาพ	ต้องเลือก/จัดการเพื่อรักษาผลตอบแทน (selectively/manage for earnings) เน้นการลงทุนในตลาดที่ยังทำกำไรได้ดี และมีความเสี่ยงค่อนข้างต่ำ	จำกัดการขยายตัวหรือการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ (limited expansion or harvest) มีแนวทางในการขยายกิจกรรมที่มีความเสี่ยงสูงหรือมีคะแนนที่ต้องลงทุนให้น้อยลง และดำเนินงานอย่างสมเหตุสมผล
	ต่ำ (low)	ปกป้องและเปลี่ยนจุดมุ่งหมายใหม่ (protect and refocus) จัดการเพื่อให้ดำรงไว้ซึ่งกระแสผลตอบแทน เน้นส่วนตลาดที่มีความน่าสนใจ และปกป้องจุดแข็งไว้	จัดการเพื่อดำรงผลตอบแทน (manage for earnings) ปกป้องตำแหน่งของส่วนตลาดที่ทำกำไรได้มากที่สุด ยกระดับสายผลิตภัณฑ์ และลงทุนให้น้อยที่สุด	ถอนตัว (divest) ขายกิจการในจังหวะเวลาที่มีมูลค่าเงินสดสูงสุด ตัดต้นทุนที่ลดลง ในขณะที่เดียวกัน ให้หลีกเลี่ยงการลงทุน

ภาพที่ 1 แนวคิดแบบจำลอง general electric

ที่มา : ดัดแปลงจาก Kotler Philip (2003: 96)

หากการวิเคราะห์ตามแนวคิด business portfolio ด้วย Boston consulting group matrix (BCG) matrix (Philip, 2003) เพื่อดูสภาพปัจจุบันของแต่ละธุรกิจบนความสัมพันธ์ระหว่างค่าสัมพัทธ์ของส่วนครองตลาดกับอัตราการเติบโตของตลาด เพื่อดูตำแหน่งของธุรกิจว่าอยู่ในสภาพใด ซึ่งมีคำอธิบายได้จากแต่ละช่อง คือ ตำแหน่ง “ดาว” (stars) หมายถึง ตลาดมีอัตราเติบโตสูงและธุรกิจมีส่วนครองตลาดสูงต้องใช้จ่ายเงินมากเพื่อตามให้ทันต่อความเติบโตของตลาด และปกป้องการโจมตีของธุรกิจคู่แข่งซึ่งเป็นผู้ตาม ตำแหน่ง “ปรัศนี” (question marks) หมายถึง ตลาดมีอัตราเติบโตสูงแต่ธุรกิจมีส่วนครองตลาดต่ำ ธุรกิจต้องการเงินทุนมากเพื่อลงทุนให้ทันต่อความเติบโตของตลาดและตามให้ทันผู้นำตลาด ตำแหน่ง “แม่วัวให้นม” (cash cows) หมายถึง ตลาดมีอัตราเติบโตต่ำแต่ธุรกิจมีส่วนครองตลาดสูง จึงมีการใช้น้อยแต่มีเงินสดสุทธิมาก การมีกำไรสูง

จึงต้องปกป้องส่วนครองตลาดให้ดี และตำแหน่ง “สุนัข” (dogs) หมายถึง ตลาดมีอัตราเติบโตต่ำและธุรกิจมีส่วนครองตลาดต่ำ ธุรกิจต้องคิดหนักว่าจะอยู่ต่อไปด้วยเหตุผลอะไร ยังมีโอกาสหรือไม่ (ภาพที่ 2)

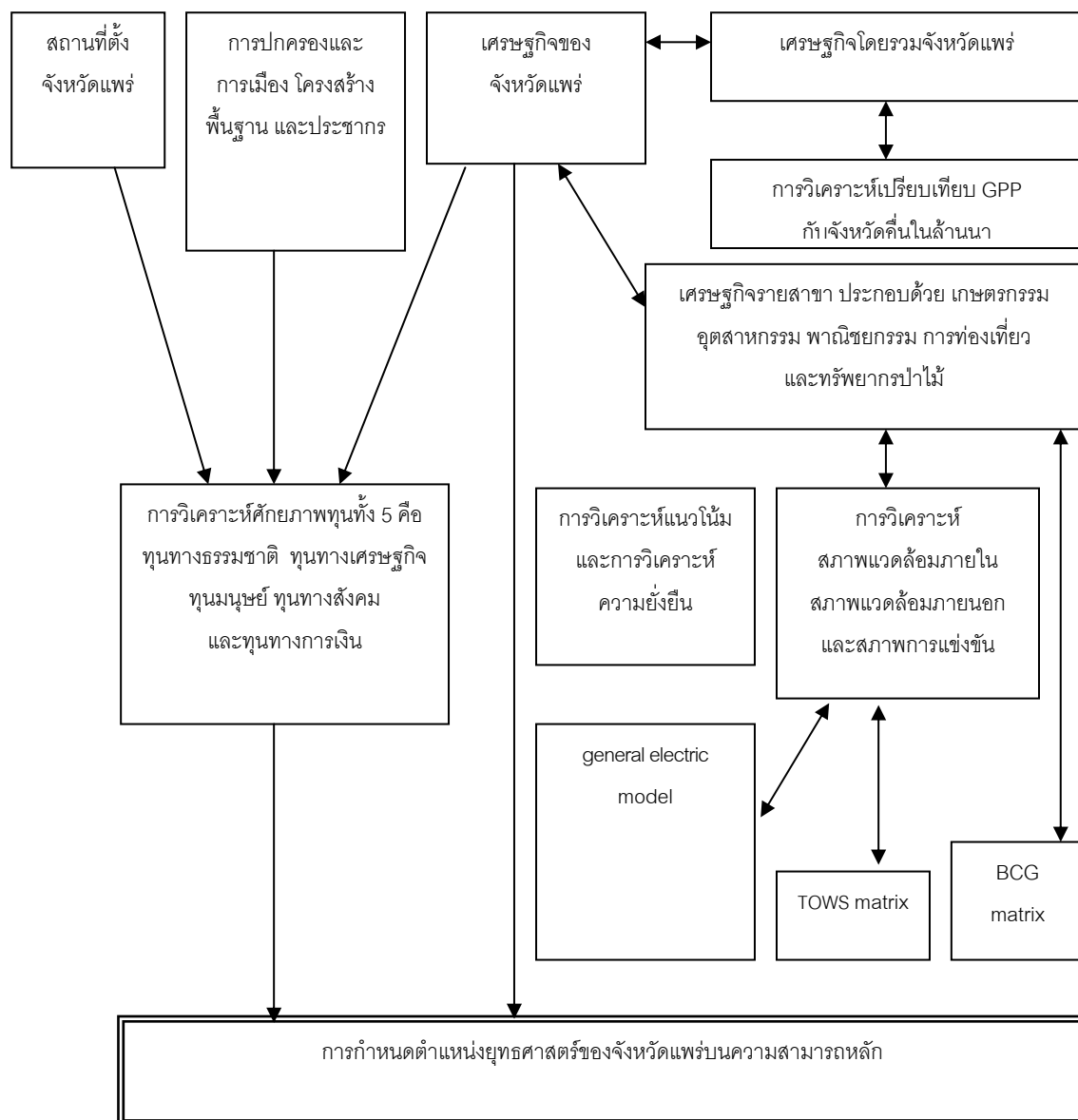
ภาพที่ 2 ตัวอย่างตารางการวิเคราะห์ BCG Matrix

ที่มา : ดัดแปลงจาก Kotler Philip (2003: 94)

วิธีการศึกษา

ในการวิเคราะห์การพัฒนาก็เกิดประสิทธิผลในทุนและประเมินศักยภาพของทุนทั้ง 5 ประเภท ใช้แบบจำลอง TERMS การวิเคราะห์ SWOT การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของธุรกิจ การใช้ TOWS matrix แบบจำลอง five forces และแบบจำลอง general electric ดังกล่าวแล้วข้างต้น โดยอาศัยข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) ซึ่งเก็บรวบรวมโดยใช้แบบสัมภาษณ์ ดำเนินการช่วงเดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน พ.ศ. 2549 ครอบคลุมทุกอำเภอในจังหวัดแพร่กระจายตามสาขาการผลิตที่ศึกษารวม 406 ตัวอย่าง รวมทั้งการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้เกี่ยวข้องโดยตรง ทั้งผู้มีส่วนได้-เสียและไม่มีส่วนได้-เสียในผลประโยชน์ของธุรกิจสาขานั้นๆ ส่วนการวิเคราะห์ภาพรวมของจังหวัดแพร่และจำแนกตามรายสาขาการผลิตที่ศึกษาใช้การวิเคราะห์หาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อ GPP ของจังหวัด การวิเคราะห์แนวโน้ม (trend analysis) และการวิเคราะห์ LQ และ BCG matrix ซึ่งใช้ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) ในการวิเคราะห์

จากแนวคิดการวิเคราะห์ดังกล่าวทั้งหมดข้างต้น สามารถเขียนเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาได้ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 กรอบแนวคิดในการศึกษา

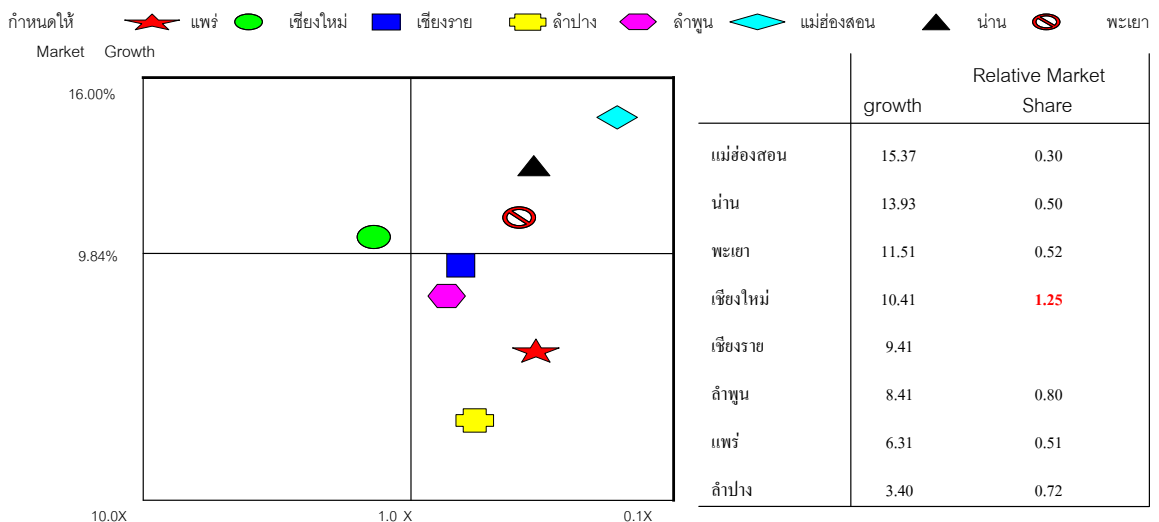
ผลการศึกษา

ผลการศึกษาอธิบายเป็นหัวข้อต่างๆ ตามลำดับ ประกอบด้วย ศักยภาพด้านเศรษฐกิจโดยรวมของจังหวัด ศักยภาพในรายสาขา ได้แก่ สาขาเกษตรกรรม สาขาทรัพยากรป่าไม้ สาขาอุตสาหกรรม สาขาพาณิชยกรรม และ สาขาธุรกิจการท่องเที่ยว ตามด้วยผลการประเมินศักยภาพด้านทุนในหัวข้อสุดท้าย โดยมีรายละเอียดดังนี้

ศักยภาพด้านเศรษฐกิจโดยรวมของจังหวัด

จากข้อมูล GPP และการวิเคราะห์สมการแนวโน้มตัวเลข GPP ตามราคาประจำปี ตั้งแต่ปี 2524-2547 ของจังหวัดแพร่ พบว่า สาขาเกษตรกรรมมีแนวโน้มเติบโตเพิ่มขึ้นมากกว่าสาขาการผลิตนอกภาคเกษตร และมีแนวโน้มการเติบโตชัดเจน³ และจากการวิเคราะห์ด้วยสมการถดถอยพหุคูณ (multiple regression) ของสาขาการผลิตต่างๆ ที่มีผลต่อ GPP พบว่า สาขาการค้าส่งและค้าปลีกมีผลต่อ GPP มากที่สุด รองลงมา คือ สาขาเกษตรกรรม สาขาการไฟฟ้าและประปา สาขาอุตสาหกรรม สาขาการคมนาคมและการขนส่ง และสาขาการก่อสร้าง ตามลำดับ

สำหรับการวิเคราะห์ดัชนีการพัฒนารายจังหวัดในกลุ่มล้านนา ปี 2548 ด้วยวิธี LQ พบว่า จังหวัดแพร่ มีศักยภาพการพัฒนาในสาขาขายส่ง ขายปลีก และการซ่อมแซมยานยนต์⁴ รองลงมาคือ สาขาเกษตรกรรม ส่วนการวิเคราะห์ด้วย BCG matrix (ภาพที่ 4) พบว่า จังหวัดแพร่อยู่ในตำแหน่ง dogs หมายถึง มีอัตราเติบโตของตลาดต่ำและมีสัดส่วนครองตลาดต่ำ เป็นตำแหน่งที่ผู้ประกอบการธุรกิจต้องคิดหนักกว่าจะดำเนินธุรกิจต่อไปด้วยเหตุผลอะไร ธุรกิจของตนยังมียโอกาสในการประกอบการหรือไม่ และผู้ประกอบการสามารถสร้างความเข้มแข็งของธุรกิจและความสามารถในการแข่งขันได้หรือไม่ หากยังอยู่ในระดับที่มีความสามารถอยู่ ก็จะต้องหากลยุทธ์ในการขยายส่วนครองตลาดต่อไป

ภาพที่ 4 ผลการวิเคราะห์ BCG matrix ของผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด จำแนกรายจังหวัดในกลุ่มล้านนา ปี 2548

ที่มา : จากการคำนวณ

³ สมการแนวโน้มมีความสัมพันธ์เป็นแบบฟังก์ชัน quadratic ดังนี้ $GPP = 2306.341 + 473.018\text{year} + 6.833 \text{ year}^2$

⁴ ซ่อมเติม คือ สาขาการซ่อมแซมยานยนต์ จักรยานยนต์ ของใช้ส่วนบุคคล และของใช้ในครัวเรือน

ศักยภาพสาขาเกษตรกรรม

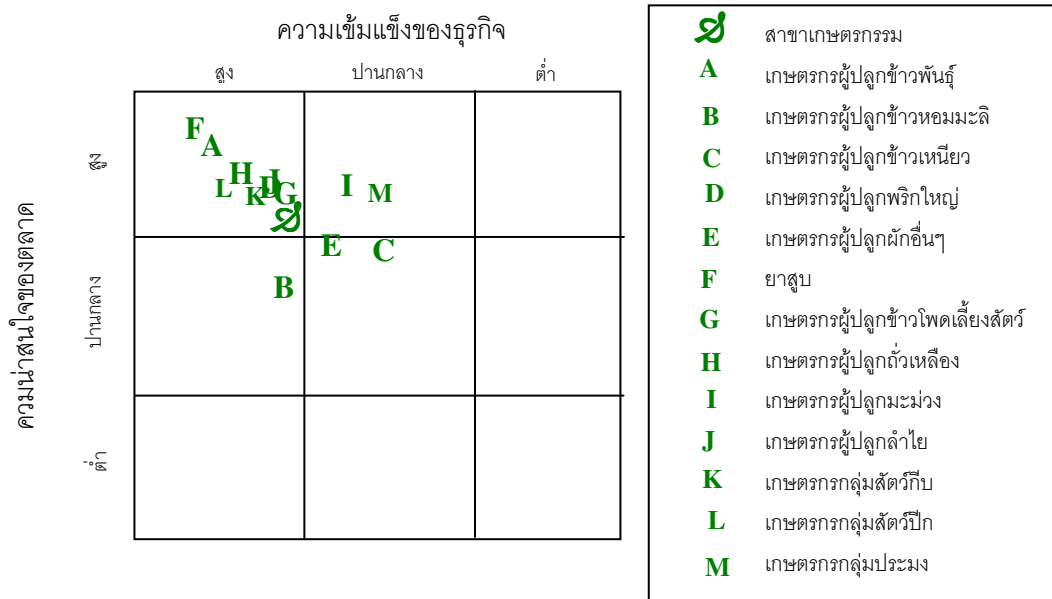
ผลจากการวิเคราะห์แนวโน้มและคาดการณ์ GPP สาขาเกษตรกรรมของจังหวัดแพร่ ตั้งแต่ปี 2548 – 2552 พบว่ามีมูลค่าเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง และมีค่า LQ ปี 2548 เท่ากับ 0.96 ซึ่งค่าเข้าใกล้ 1.00 สาขานี้จึงถือได้ว่ามีศักยภาพในการพัฒนา และจาก BCG matrix พบว่า มีอัตราเติบโตของตลาดต่ำและมีสัดส่วนครองตลาดต่ำ (ช่อง dogs) สำหรับผลการวิเคราะห์แบบจำลอง TERMS พบว่า เกษตรกรมีความสามารถที่จะพึ่งตนเองในด้านเทคโนโลยีในระดับปานกลาง จึงควรได้รับการพัฒนาความสามารถในการใช้วิทยาการด้านการจัดการการผลิต (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์ตามแบบจำลอง TERMS ของกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพเกษตรกรรมในจังหวัดแพร่

TERMS	เกษตร	พืช	สัตว์	ประมง
T : ความสามารถที่จะพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยี	66.26	66.70	63.85	65.60
E : ความสามารถที่จะพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ	85.13	85.25	75.38	94.40
R : ความสามารถที่จะพึ่งตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติ	91.57	91.51	86.92	96.80
M : ความสามารถที่จะพึ่งตนเองด้านจิตสำนึก	92.43	93.07	88.46	92.00
S : ความสามารถที่จะพึ่งตนเองทางสังคม	81.87	82.01	80.77	82.00
ค่าเฉลี่ย	83.45	83.71	79.08	86.16

หมายเหตุ: ระดับความสามารถที่ชุมชนพึ่งตนเองได้ แบ่งตามระดับคะแนน ดังนี้ คะแนน 75.00 – 100.00 ในระดับดี
คะแนน 50.00 – 74.99 ในระดับปานกลาง คะแนน 25.00 – 49.99 ในระดับที่มีปัญหา และ คะแนน 0.00 – 24.99 ในระดับวิกฤต
ที่มา : จากการสำรวจ

ทั้งนี้ ตำแหน่งยุทธศาสตร์สาขาเกษตรกรรมในจังหวัดแพร่ (ภาพที่ 5) คือ ปกป้องตำแหน่ง (protect position) โดยมีแนวคิดบนตำแหน่งยุทธศาสตร์ คือ ควรมีการลงทุนเพิ่มเพื่อขยายโอกาสของธุรกิจ และให้พยายามรักษาระดับความเข้มแข็งนี้ไว้ และแนวทางของกลยุทธ์จาก TOWS matrix คือ เกษตรกรจะต้องใช้ความสามารถการจัดการด้านหนี้สิน เพื่อทำให้เกิดส่วนเงินออมขึ้น โดยอาศัยจุดแข็งของสายพันธุ์ที่ใช้ในการผลิต และโอกาสจากความพร้อมในปัจจัยพื้นฐาน และความได้เปรียบของสภาพภูมิประเทศ แต่ควรมีการรวมกลุ่มกันเพื่อพัฒนาการตลาดและใช้โอกาสที่สินค้าเป็นที่ยอมรับและคุณภาพน่าเชื่อถือในการเพิ่มส่วนแบ่งการตลาด และพยายามจัดการกับปัจจัยที่มีผลต่อค่าใช้จ่าย ได้แก่ ภาวะอัตราเงินเฟ้อ และราคาน้ำมัน

ภาพที่ 5 ผลการวิเคราะห์สาขาเกษตรกรรมในจังหวัดแพร่โดยแบบจำลอง general electric

ที่มา : จากการคำนวณ

ศักยภาพสาขาทรัพยากรป่าไม้

การวิเคราะห์แนวโน้มปริมาณการทำไม้ออกของจังหวัดแพร่ในภาพรวมพบว่า มีแนวโน้มลดลง และเมื่อเปรียบเทียบระหว่างสวนป่าองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) และสวนป่าเอกชน พบว่า ปริมาณการทำไม้ออกของสวนป่า ออป. มีแนวโน้มลดลง ในขณะที่ปริมาณการทำไม้ออกของสวนป่าเอกชนมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ผลการวิเคราะห์ตามแบบจำลอง TERMS พบว่า กลุ่มผู้ปลูกไม้สักมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้ร้อยละ 87.23 จัดอยู่ในระดับดี โดยมีการพึ่งพาตนเองทางทรัพยากรธรรมชาติมากที่สุด แต่มีการพึ่งตนเองทางเทคโนโลยีน้อยที่สุด หากมีการร่วมมือระหว่างผู้ผลิต ระหว่างหน่วยงานภาคเอกชนและภาครัฐเพิ่มขึ้น การพัฒนาการค้าจากชุมชนสู่สากล จะมีความเป็นไปได้มากขึ้น

ตำแหน่งยุทธศาสตร์สาขาทรัพยากรป่าไม้ (ไม้สัก) ในจังหวัดแพร่ คือ ปกป้องตำแหน่ง โดยมีแนวคิดบนตำแหน่งยุทธศาสตร์ คือ ให้คงความสามารถในการผลิตที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะแหล่งพันธุ์ (สายต้น) ที่ดี ซึ่งให้กล้าไม้คุณภาพดีและอัตราการรอดสูง โดยอาศัยความได้เปรียบจากสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศ ทำให้จังหวัดแพร่มีตำแหน่งเป็นผู้นำในสาขาทรัพยากรป่าไม้ จึงต้องมีการถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตเพื่อให้ได้ไม้ซุงไม้ท่อนที่มีคุณภาพที่ดี และมีการพัฒนาระบบการเคลื่อนย้ายไม้ที่ถูกตามกฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนสนับสนุนการแปรรูปไม้ เพื่อให้มูลค่าเพิ่มของสินค้าอยู่ในจังหวัดด้วย โดยภาครัฐต้องมีความชัดเจนในนโยบายที่จะกำหนดหรือส่งเสริมแหล่งปลูก ซึ่งไม่ยืนต้นที่น่าจะเป็นคู่แข่งสำคัญด้านการใช้พื้นที่ คือ ยางพารา จึงควรมีการศึกษาต่อเพื่อกำหนดเขตพื้นที่ (zoning) ที่ใช้ปลูกสวนสัก และพื้นที่ปลูกไม้ยางพารา และแนวทางของกลยุทธ์จาก TOWS matrix คือ ผู้ปลูกไม้สัก จะต้องเลือกพันธุ์ที่ดีที่เหมาะสมมาปลูก ทั้งนี้ควร

รวมกลุ่มกันเพื่อพัฒนาการผลิตและการตลาดให้สามารถแข่งการจัดจำหน่ายกับจังหวัดอื่นได้ แต่การจัดการต้องคำนึงถึงค่าใช้จ่ายที่ถูกกระทบจากราคาน้ำมัน

ศักยภาพสาขาอุตสาหกรรม

แนวโน้ม GPP สาขาอุตสาหกรรมของจังหวัดแพร่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ค่า LQ เท่ากับ 0.49 ซึ่งถือว่าสาขานี้มีศักยภาพที่จะพัฒนาต่อไปได้ค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบกับภาพรวมของจังหวัดกลุ่มล้านนา จาก BCG matrix พบว่า จังหวัดแพร่มีอัตราเติบโตของตลาดต่ำและมีสัดส่วนส่วนครองตลาดต่ำ (ช่อง dogs) ผลการวิเคราะห์แบบจำลอง TERMS พบว่า ผู้ประกอบการอุตสาหกรรมต้องการความช่วยเหลือพัฒนาศักยภาพการใช้วิทยาการจัดการการผลิต ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคมชุมชนของผู้ประกอบการอุตสาหกรรม

ตำแหน่งยุทธศาสตร์สาขานี้ คือ ปกป้องตำแหน่ง ซึ่งควรลงทุนเพิ่มเพื่อขยายโอกาสของธุรกิจและเพิ่มความสามารถการแข่งขัน และพยายามรักษาระดับความเข้มแข็งนี้ไว้ ภาครัฐต้องมีบทบาทและนโยบายให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนที่ชัดเจน และจาก TOWS matrix เสนอกลยุทธ์ว่า ผู้ประกอบการในสาขาอุตสาหกรรมจะต้องรักษาความสามารถในการบริหารจัดการเงินไว้ เพื่อคงความสามารถในการชำระหนี้ โดยการรักษาลิทธิภัณฑ์ให้เป็นที่ยอมรับ คุณภาพน่าเชื่อถือ และมีความแตกต่างในยี่ห้อหรือตัวสินค้าหรือบริการ และกลุ่มอุตสาหกรรมต้องมีการรวมกลุ่มกันเพื่อพัฒนาการผลิตและการตลาด เพื่อเพิ่มระดับความเข้มแข็งของกลุ่มอุตสาหกรรมในจังหวัด และเพื่อช่วยกันแก้ปัญหาซึ่งมีผลกระทบร่วมกันโดยเฉพาะเรื่องของราคาน้ำมัน

ศักยภาพสาขาพาณิชยกรรม

ในภาพรวมพบว่า แนวโน้ม GPP สาขาพาณิชยกรรมเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2541 -2548 ค่า LQ มีค่าเท่ากับ 1.35 แสดงว่ามีศักยภาพที่จะพัฒนาในสาขานี้สูงกว่าในกลุ่มล้านนา จาก BCG matrix พบว่า จังหวัดแพร่มีอัตราเติบโตของตลาดต่ำและมีสัดส่วนส่วนครองตลาดต่ำเช่นกัน จากแบบจำลอง TERMS พบว่า ผู้ประกอบการต้องการความช่วยเหลือในการพัฒนาศักยภาพการใช้วิทยาการจัดการด้านการผลิต ด้านทรัพยากร ด้านการพึ่งตนเองทางจิตสำนึก และด้านสังคมชุมชนของผู้ประกอบการ

ตำแหน่งยุทธศาสตร์สาขาพาณิชยกรรม คือ ปกป้องตำแหน่ง โดยควรมีการลงทุนเพิ่มเพื่อขยายโอกาสของธุรกิจ และเพื่อเพิ่มความสามารถในการแข่งขัน และให้พยายามรักษาระดับความเข้มแข็งนี้ไว้ จากสภาพการแข่งขันที่มีความรุนแรงมากขึ้นในจังหวัด ผู้ประกอบการเดิมจึงควรได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ต่างๆ ด้านวิทยาการจัดการ เช่น การจัดการโลจิสติกส์ การจัดการตลาด การจัดการธุรกิจ การพัฒนาทักษะแรงงาน ด้านการบริการ เป็นต้น และแนวทางของกลยุทธ์จาก TOWS matrix คือ การพัฒนาและความแตกต่างคุณภาพสินค้า/บริการ และการมีจำนวนแรงงานที่เพียงพอ แต่ต้องมีการจัดการในปัจจุบันที่มีผลกระทบต่อค่าใช้จ่าย คือ ราคาน้ำมัน อัตราดอกเบี้ยเงินกู้ และอัตราเงินเฟ้อ

ศักยภาพสาขาธุรกิจการท่องเที่ยว

แนวโน้ม GPP สาขาการท่องเที่ยวของจังหวัดแพร่ที่ผ่านมามีการขึ้นลงเป็นแบบวัฏจักร โดยมีรอบขึ้นและลงประมาณ 4 ปี และมีทิศทางของแนวโน้มลดลงในปี 2549-2552 ค่า LQ สาขาโรงแรมและภัตตาคารเท่ากับ

0.28 ซึ่งจัดว่ามีศักยภาพการพัฒนาต่อไปได้น้อยเมื่อเทียบกับภาพรวมของกลุ่มล้านนา ส่วนการวิเคราะห์ BCG matrix พบว่า ตลาดมีอัตราเติบโตสูงแต่ธุรกิจมีส่วนครองตลาดต่ำ ตามแบบจำลอง TERMS พบว่าผู้ประกอบการต้องต้องการความช่วยเหลือด้านการพัฒนาศักยภาพด้านการใช้วิทยาการด้านการจัดการ-ธุรกิจ และด้านสังคมชุมชนของผู้ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

ทั้งนี้ ตำแหน่งยุทธศาสตร์สาขาการท่องเที่ยว คือ ปกป้องตำแหน่งโดยมีแนวคิดบนตำแหน่งยุทธศาสตร์ คือ ควรมีการลงทุนเพิ่มเพื่อขยายโอกาสของธุรกิจ และเพื่อเพิ่มความสามารถในการแข่งขัน และให้พยายามรักษาระดับความเข้มแข็งนี้ไว้บนความได้เปรียบของแหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่ จึงต้องเริ่มจากยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวของจังหวัดที่ภาครัฐจะต้องสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวจากภายนอกเข้าสู่จังหวัด และสนับสนุนให้มีการสร้างเครือข่ายผู้เกี่ยวข้องภายในจังหวัด กลยุทธ์จาก TOWS matrix คือ ผู้ประกอบการต้องจัดให้มีการฝึกอบรมและพัฒนาแรงงาน มีการโฆษณาและประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จัก กำหนดราคาขายให้เหมาะสม รักษาความสามารถในการบริหารจัดการหนี้สิน เลือกพื้นที่ทำเลที่ตั้งที่เหมาะสม โดยอาศัยความได้เปรียบในศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนสภาพภูมิประเทศ แต่ต้องมีการจัดการปัจจัยที่มีผลต่อค่าใช้จ่าย ได้แก่ ราคาน้ำมัน และอัตราเงินเฟ้อ

ศักยภาพด้านทุน

ศักยภาพด้านทุนทั้ง 5 ด้านของจังหวัดแพร่ มีดังนี้ หนึ่ง ด้านทุนทางธรรมชาติ นับว่ามีศักยภาพสูง กล่าวคือ จังหวัดตั้งในทำเลที่เป็นประตูสู่ล้านนา สภาพภูมิประเทศเอื้อต่อความสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งสนับสนุนการทำสวนป่าสักได้ดี สภาพภูมิอากาศดีเป็นโอกาสในการพิจารณาจัดส่งเสริมการท่องเที่ยว กลุ่มชุดดินที่มีความเหมาะสมแก่การเพาะปลูกพืช มีการชลประทานครอบคลุมทุกอำเภอ มีพื้นที่ป่าไม่มาก และมีการส่งเสริมการปลูกไม้เศรษฐกิจและป่าไม้ชุมชน และเป็นแหล่งปฐมนิเทศที่สำคัญของประเทศ สอง ด้านทุนทางเศรษฐกิจ พบว่า GPP มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นและมีอัตราการเติบโตสูงสุดของกลุ่มล้านนา (ร้อยละ 13.12 ในปี 2545-2546) บริการโครงสร้างพื้นฐานครบถ้วน ผู้ประกอบการมีการลงทุนที่เหมาะสมไม่เกินความสามารถ และมีการใช้วิทยาการที่เหมาะสม

สาม ด้านทุนทางสังคม มีการรวมกลุ่มกันในรูปสหกรณ์ มีการส่งเสริมด้านการศาสนาและการดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม มีความร่วมมือเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจต่อชุมชน มีความสามัคคี ความร่วมมือร่วมใจ และมีความเข้มแข็งในวัฒนธรรมประเพณี สี่ ด้านทุนมนุษย์ อัตราการตายสูงกว่าอัตราการเกิด อัตราการะงัง 0.72 : 1 และคาดว่าสัดส่วนนี้จะมีแนวโน้มสูงขึ้น แรงงานต้องการให้ช่วยเหลือด้านพัฒนาทักษะฝีมือ และผู้ประกอบการต้องการให้ช่วยเหลือเพื่อพัฒนาศักยภาพด้านภูมิปัญญาและความสามารถในการบริหารจัดการ และ ห้า ทุนทางการเงิน จังหวัดได้รับการจัดสรรทั้งงบประมาณดำเนินการ งบประมาณตามยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด และงบประมาณตามมติคณะรัฐมนตรี และได้รับเพิ่มขึ้นในช่วงปีงบประมาณ 2548-2549 มีรายได้จากการจัดเก็บภาษีเพิ่มขึ้นในปี 2547 มีธนาคารพาณิชย์ 12 ธนาคาร รวม 27 สาขากระจายอยู่ในทุกอำเภอ ผู้ประกอบการมีการกักตุนเงินวงเงินสูงสุดขณะสำรวจประมาณ 200 ล้านบาทต่อราย

สรุปและข้อเสนอแนะ

โดยภาพรวมพบว่า จังหวัดแพร่มีความสามารถในทุกสาขาการผลิต และเมื่อพิจารณาจากศักยภาพด้านทุนต่างๆ พบว่า ผู้ประกอบการต้องการความช่วยเหลือในการพัฒนาศักยภาพด้านการจัดการระบบธุรกิจที่สอดคล้องกัน อาทิ ด้านการผลิต การแปรรูป การตลาด เครือข่าย รวมทั้งสนับสนุนการสร้างภาวะผู้นำ

สำหรับยุทธศาสตร์ของสาขาการผลิตต่างๆ สรุปได้ดังนี้ **สาขาเกษตรกรรม** ควรมีการลงทุนเพิ่มเพื่อขยายโอกาสของธุรกิจ และรักษาความเข้มแข็งนี้ไว้ ผู้ประกอบการจะต้องใช้ความสามารถจัดการด้านหนี้สินเพื่อให้เกิดเงินออมขึ้น โดยอาศัยจุดแข็งด้านการผลิตและโอกาสจากความพร้อมในปัจจุบันพื้นฐาน และความสามารถได้เปรียบของสภาพภูมิประเทศ แต่ควรมีการรวมกลุ่มกันเพื่อพัฒนาการตลาด และใช้โอกาสที่สินค้าเป็นที่ยอมรับและคุณภาพนาเชื่อถือในการเพิ่มส่วนแบ่งการตลาด และพยายามจัดการกับปัจจัยที่มีผลต่อค่าใช้จ่าย ได้แก่ ภาวะอัตราเงินเฟ้อและราคาน้ำมัน **สาขาทรัพยากรป่าไม้** ให้คงความสามารถในการผลิตที่ดีมีคุณภาพ มีแหล่งพันธุ์ที่ดีมีคุณภาพ โดยอาศัยความได้เปรียบจากสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศทำให้จังหวัดแพร่มีตำแหน่งเป็นผู้นำ จึงต้องมีการถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตเพื่อให้ได้ไม้ซุงไม้ท่อนที่มีคุณภาพที่ดี และมีการพัฒนาระบบการเคลื่อนย้ายไม้ที่ถูกต้องตามกฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนสนับสนุนการแปรรูปไม้ในจังหวัด ภาครัฐควรมีความชัดเจนในนโยบายกำหนดหรือส่งเสริมแหล่งปลูก **สาขาอุตสาหกรรม** ควรมีการลงทุนเพิ่มเพื่อขยายโอกาสของธุรกิจ และเพื่อเพิ่มความสามารถในการแข่งขัน และให้พยายามรักษาระดับความเข้มแข็งนี้ไว้ โดยภาครัฐต้องมีบทบาทและนโยบายการให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนที่ชัดเจน **สาขาพาณิชยกรรม** ควรมีการลงทุนเพิ่มเพื่อขยายโอกาสและเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของธุรกิจ ผู้ประกอบการสมควรได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านวิทยาการจัดการ อาทิ ด้านโลจิสติกส์ การตลาด การจัดการธุรกิจ และการพัฒนาทักษะแรงงานด้านการบริการ เป็นต้น และ **สาขาการท่องเที่ยว** ควรมีการลงทุนเพิ่มเพื่อขยายโอกาสของธุรกิจ และเพื่อเพิ่มความสามารถในการแข่งขัน และรักษาระดับความเข้มแข็งนี้ไว้บนความได้เปรียบของแหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่ ภาครัฐจะต้องสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวจากภายนอกเข้าสู่จังหวัด และสนับสนุนให้มีการสร้างเครือข่ายผู้เกี่ยวข้องภายในจังหวัด

ข้อเสนอแนะจากการศึกษานี้ แบ่งออกเป็น 2 สถานการณ์ (scenarios) คือ **สถานการณ์ที่ 1 สภาพของจังหวัดแพร่ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และที่จะก้าวต่อไปตามแนวโน้มที่ผลักดันมาจากอดีต** มีข้อเสนอแนะว่าจังหวัดต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาสาขาการผลิตต่างๆ ที่เป็นความสามารถหลักทั้ง 5 สาขา โดยให้มีความเชื่อมโยงสอดคล้องกันในสาขาที่เกี่ยวข้อง ทั้งด้านปริมาณและคุณภาพของสินค้า เพื่อให้มูลค่าเพิ่มของสินค้าเกิดขึ้นภายในจังหวัด เร่งพัฒนาศักยภาพให้แก่ผู้ประกอบการในแต่ละสาขาโดยการถ่ายทอดวิทยาการความรู้ต่างๆ ด้วยการจัดทำหลักสูตรและพัฒนาสื่อความรู้เพื่อถ่ายทอดให้แก่ผู้ประกอบการ และได้มีโอกาสศึกษาด้วยตนเองผ่านสื่อ และ **สถานการณ์ที่ 2 สภาพของจังหวัดแพร่ที่คาดว่าจะเป็นในอนาคต ตามการขับเคลื่อนภายใต้การเปลี่ยนแปลงผังนโยบายด้านการคมนาคมขนส่งภาคเหนือของกรมโยธาธิการและผังเมือง** ซึ่งมีแนวคิดพัฒนาโครงข่ายทางหลวง ทางรถไฟ ทางน้ำและทางอากาศ เพื่อตอบรับกับกรอบการค้าเสรี

ที่กำหนดให้เสียงรายเป็นศูนย์กลางของพื้นที่ติดชายแดน ไทย-ลาว-พม่า โดยเมืองบิรวาร ได้แก่ พะเยา แพร่ และน่าน ที่จะได้รับอิทธิพลจากการเป็นประตูการค้า (gateway) โดยจังหวัดแพร่จะเป็นศูนย์ขนส่งสินค้า ข้อเสนอแนะในสถานการณ์นี้ จึงเป็นแนวคิดในระยะยาวที่ควรศึกษาความเป็นไปได้และทางเลือก เพื่อปรับรูปแบบการพัฒนาศักยภาพบนความสามารถหลักของทั้ง 5 สาขาการผลิตให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่คาดว่าจะเกิดขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- นางนุช อังยุรีกุล, ณิชชา ธรรมธนากุล, และ สุวพร ผาสุก. 2549. **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง การวิจัยพื้นฐานจังหวัดแพร่ ปีสำรวจ 2549**. เสนอต่อสำนักงานพื้นที่การศึกษาแพร่ เขต 1 ภายใต้ชุดวิจัยโครงการพัฒนาการศึกษาที่มีเป้าหมายสัมพันธ์กับการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศ จัดทำโดยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ร่วมกับ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2542. **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาภาคเหนือตอนบนระยะ 10 ปี (พ.ศ.2542-2551) เล่มที่ 1**. เสนอต่อ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ภายใต้โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาภาคเหนือตอนบนระยะ 10 ปี (พ.ศ.2542-2551).
- Kotler, P. 2003. **Marketing Management**. 11th ed. New Jersey: Prentice Hall.